

ارزیابی جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین از دریچه حقوق بین الملل

حمید درج (نویسنده مسئول)

دانش آموخته دکترای روابط بین الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

hamid.dorz@gmail.com

قابل انتشار در دوره ۲۵ شماره ۶۶ (تابستان ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده

جنگ روسیه و اوکراین پس از ماه‌ها تنش و حضور نیروهای نظامی روسیه در مرز اوکراین، در ۲۵ فوریه ۲۰۲۲، با دستور حمله نظامی همه‌جانبه پوتین آغاز شد. روسیه با درک تهدیدآمیز و خطرات ناشی از تحرکات و اقدامات آمریکا و ناتو در اروپای شرقی و ادعای پوتین مبنی بر ارتکاب جنایت نسل‌زدایی توسط دولت اوکراین در شرق این کشور باعث شد تا مقامات اوکراین با توسل به اصل حق استفاده از زور تهاجم خود علیه اوکراین را توجیه نمایند. در این میان، تهاجم گسترده روسیه به اوکراین، ضمن خدشه‌دار کردن تمامیت ارضی و حاکمیت اوکراین، مغایر با اصول منشور ملل متحد و نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی محسوب می‌شود. لذا سؤال اصلی پژوهش این است که جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین از دریچه حقوق بین‌الملل از چه وضعیتی برخوردار است؟ فرضیه مقاله این است که تهاجم گسترده ۲۰۲۲ روسیه به اوکراین با ادعای جلوگیری از توقف جنایات نسل‌کشی اوکراین در منطقه شرقی دونباس، تجاوز علیه تمامیت ارضی و استقلال سیاسی اوکراین شمرده می‌شود که این امر ضمن ارتکاب مقامات روس به نقض اصل عدم توسل به زور، نظم حقوقی بین‌الملل را نیز خدشه‌دار خواهد نمود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که عملیات نظامی روسیه علیه اوکراین و توسل کرم‌لین به اصل حق استفاده از زور، ضمن ارتکاب مقامات روس به جنایات جنگی، نقض آشکار قوانین بین‌المللی و تضعیف امنیت بین‌المللی محسوب می‌شود. برای تحلیل داده‌های پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شده است.

کلید واژگان: اصل عدم توسل به زور، قوانین بین‌المللی بشردوستانه، جنایات جنگی، کنوانسیون‌های ژنو، پروتکل الحاقی.

توسل به زور توسط هر کشوری علیه کشور دیگر از منظر اسناد و نهادهای حقوقی بین‌المللی محکوم است. هیچ کشوری به استفاده از زور در روابط بین‌المللی مجاز نیست. تنها یک کشور زمانی می‌تواند از زور استفاده کند که مورد تجاوز واقع شده باشد و در مقام دفاع از خود متوسل به زور شود. مداخله بشر دوستانه و حق توسل به زور تنها در صورتی می‌تواند مجاز تلقی شود که شورای امنیت سازمان ملل متحد نقض سیستماتیک و گسترده حقوق بشر را تشخیص دهد و آن را مغایر با صلح و امنیت بین‌المللی بداند که آن را به طور جدی تهدید می‌کند. بنابراین توسل به زوری که شامل تهدید به زور و یا استفاده از زور بدون مجوز رسمی شورای امنیت باشد؛ نقض صریح مشنور سازمان ملل محسوب می‌شود. بهار سال ۲۰۲۱، دولت روسیه تجمع گسترده نیروهای خود در امتداد مرز خود با اوکراین را آغاز کرد و با افزایش تنش‌ها و خصومت‌ها میان دو کشور، منجر به تهاجم گسترده روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ موسوم به «عملیات نظامی ویژه» شد. ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، در چارچوب موازین حقوقی تلاش داشت با سخنرانی پیش از حمله و نیز با صدور بیانیه‌ها، حمله نظامی روسیه به اوکراین را توجیه نماید. ادعاهای پوتین برای حمله نظامی به اوکراین، مداخله بشردوستانه به دلیل ارتکاب جنایت نسل‌زدایی توسط دولت اوکراین در شرق این کشور و برداشت تهدیدآمیز کرملین از خزیدن ناتو به سمت مرزهای روسیه بنا شده بود. واضح‌ترین توجیه قانونی برای استفاده روسیه از زور در اوکراین، دفاع فردی از خود روسیه و دفاع جمعی برای جمهوری خلق دونتسک و جمهوری خلق لوهانسک است. اگر یک دولت در راستای روابط بین‌المللی خود، متوسل به زور علیه تمامیت ارضی و استقلال سیاسی یک دولت دیگر یا مغایر با اهداف سازمان ملل شود؛ و این عمل در مقابل یک حمله مسلحانه انجام نگرفته باشد؛ آن‌گاه این عمل باید نقض قاعده آمره بین‌المللی تلقی گردد. از این‌رو، تجاوز روسیه به اوکراین از منظر حقوق بین‌الملل نقض فاحش و بارز اصل منع توسل به زور و تجاوزی آشکار علیه حاکمیت و تمامیت ارضی محسوب می‌شود. همچنین الحاق کریمه در سال ۲۰۱۴ به خاک روسیه، نقض اصل احترام به تمامیت ارضی اوکراین و اصل منع تملک سرزمین با استفاده از زور است. از زمان تهاجم ۲۰۲۲ روسیه به اوکراین تاکنون، کیف به اقدامات روسیه رضایت نداده و به شدت در برابر نیروهای روسیه مقاومت کرده است. درگیری‌ها تلفات سنگینی را به هر دو طرف از جمله غیرنظامیان اوکراینی وارد کرده است. جنایات ارتكابی روسیه در قلمرو حاکمیت سرزمینی اوکراین شامل؛ قتل عام، اذیت و آزار، بذرقتاری، خشونت، بازداشت غیرقانونی منجر به نقض حقوق بشردوستانه شده است که موجبات احراز صلاحیت و رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی را فراهم آورد. بدین ترتیب، اسناد و نهادهای بین‌المللی و همچنین بخش بزرگی از جامعه بین‌المللی اقدامات روسیه در اوکراین را استفاده غیرقانونی از زور می‌دانند که این امر موجبات نقض بند ۲ ماده ۴ منشور سازمان ملل متحد در خصوص ممنوعیت توسل به زور در مناسبات بین‌المللی و همچنین نقض حقوق بشری در اوکراین را فراهم نموده است. از این‌رو، سؤال اصلی پژوهش این است که جنگ 2022 روسیه علیه اوکراین از دریچه حقوق بین‌الملل از چه وضعیتی برخوردار است؟ روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی-تحلیلی می‌باشد و شیوه گردآوری اطلاعات و داده‌های تحقیق از طریق منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی صورت می‌گیرد.

راجع به بررسی وضعیت حقوقی جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین، تاکنون پژوهش‌های زیادی انجام گرفته است که در ادامه صرفاً به چند نمونه از آن‌ها که ارتباط بیشتری با موضوع بحث پژوهش حاضر دارد؛ پرداخته می‌شود. فاطمه شهبازیانی^۱،

^۱. فاطمه شهبازیانی، «بررسی دفاع مشروع در جنگ اوکراین با توجه به اسناد حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۹،

در مقاله‌ای با نام «بررسی دفاع مشروع در جنگ اوکراین با توجه به اسناد حقوق بین‌الملل»؛ استدلال می‌کند که از زمان تهاجم روسیه به اوکراین تاکنون، اوکراین به اقدامات روسیه رضایت نداده و به شدت در برابر نیروهای روسیه مقاومت کرده است. بر پایه قواعد و اسناد بین‌المللی، نمی‌توان موضع روسیه در جنگ اوکراین را در قالب دفاع مشروع، تبیین کرد. این در حالی است که حق دفاع مشروع را می‌توان برای اوکراین در نظر گرفت.

عبداله عابدینی^۲، در مقاله‌ای تحت نام «توسل به زور برای پیشگیری از ژنوسید: جدال حقوقی اوکراین و روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری»، اذعان می‌دارد که پاسخی دیوان به پرسش ارتباط میان توسل به زور برای پیشگیری و مجازات جنایت ژنوسید، اولویت داشته و می‌تواند در مسیر این پرونده تعیین‌کننده باشد.

اسما سالاری و سید حسین حسینی^۳، در مقاله‌ای با نام «حمله روسیه به اوکراین؛ مروری بر ظرفیت دیوان کیفری بین‌المللی برای بررسی جرم تجاوز»؛ بیان می‌دارد که ادعاهای روسیه مبنی بر دفاع پیش‌بینی‌کننده از خود و مداخله بشردوستانه و مداخله با دعوت را نمی‌توان چندان منطبق بر هنجارهای حقوق بین‌الملل دانست. بدین ترتیب، این حمله نقض آشکار منشور سازمان ملل است؛ اما با توجه به این که روسیه و اوکراین عضو دیوان بین‌المللی دادگستری نیستند؛ نمی‌توان رسیدگی به این موضوع را به دیوان بین‌المللی دادگستری سپرد.

مایکل جی. کلی^۴ (۲۰۲۳)، در مقاله‌ای با نام «نقش حقوق بین‌الملل در جنگ روسیه و اوکراین»؛ استدلال می‌دارد که روسیه با حمله به اوکراین، قاعده منع توسل به زور در حقوق بین‌الملل را نقض کرده است. این قاعده، یکی از اصول بنیادین حقوق بین‌الملل است که از زمان جنگ جهانی اول به عنوان یک قاعده عرفی پذیرفته شده است. اقدامات روسیه در اوکراین، همچنین نقض چندین کنوانسیون بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بوده است. این کنوانسیون‌ها، روسیه را ملزم می‌کنند که از حمله به غیرنظامیان و زیرساخت‌های غیرنظامی، استفاده از سلاح‌های ممنوعه و شکنجه و سایر بدرفتاری‌ها با زندانیان خودداری کند.

جولیا لانز^۵ (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «نقش اساسی حقوق بین‌الملل (کیفری) در جنگ اوکراین»؛ بیان می‌دارد که تصمیمات اتخاذشده مرتبط با جنگ اوکراین در سطح بین‌المللی، راه‌حلهایی برای مجازات و تحت تعقیب قرار دادن مرتکبین جرائم جنگی در اوکراین مطرح کرده است که این تصمیمات موجب خروج روسیه از شورای حقوق بشر اروپا شد. این نوشتار همچنین به تلاش‌های صورت گرفته نظیر تشکیل کمیته حقوق بین‌الملل برای توقف اقدامات روسیه علیه اوکراین و تعقیب و مجازات مرتکبین جنایت جنگی اشاره نموده است. نوآوری و تازگی مقاله حاضر این است که عمده تحقیقات قبلی با تکیه بر حق توسل روسیه به زور در حمله به روسیه نگارش یافته است؛ این در حالی است که پژوهش حاضر با توجه به عدم توسل به زور به بررسی وضعیت حقوقی جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین می‌پردازد.

۱- اصل عدم توسل به زور در حقوق بین‌الملل

^۲ عبداله عابدینی، «توسل به زور برای پیشگیری از ژنوسید: جدال حقوقی اوکراین و روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۲۰، ۷۷ (۲۰۲۲)، ۲۸-۷.

^۳ Asma Salari and Seyed Hossein Hosseini (2023), "Russia's Attack on Ukraine; A Review of the International Criminal Court's Capacity to Examine the Crime of Aggression", **Access to Justice in Eastern Europe**, 6, 1(2023) 1-20

^۴ Michael J. Kelly, "The Role of International Law in the Russia-Ukraine War", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 55, 1(2023), 55-70.

^۵ Giulia Lanza, "The Fundamental Role of International (Criminal) Law in the War in Ukraine", **journal of Orbis**, 66, 3(2022), 424-435.

قاعده منع توسل به زور یا تحریم جنگ یکی از اصول بنیادین و از قواعد آمره حقوق بین‌الملل معاصر است.^۶ این اصل، هرگونه اقدام زورمدارانه در مناسبات بین‌المللی را در بر می‌گیرد. در این راستا منشور سازمان ملل متحد در بند ۱ ماده ۱ هدف اولیه سازمان ملل را «حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و به عمل آوردن اقدامات جمعی مؤثر برای جلوگیری و برطرف کردن تهدیدات علیه صلح و متوقف ساختن هرگونه عمل تجاوز یا سایر کارهای ناقض صلح و فراهم آوردن موجبات تعدیل و حل و فصل اختلافات بین‌المللی یا وضعیت‌هایی که ممکن است منجر به نقض صلح گردد با شیوه‌های مسالمت‌آمیز و بر طبق «اصول عدالت و حقوق بین‌الملل» اعلام می‌کند. منشور در بند ۳ ماده ۲ پس از بیان این اصل که «کلیه اعضاء اختلافات بین‌المللی خود را به وسایل مسالمت‌آمیز به طریقی که صلح و امنیت بین‌المللی و عدالت به خطر نیافتد؛ حل خواهند کرد»^۷ به صراحت در بند ۲ ماده ۴ مقرر می‌دارد: «کلیه اعضاء سازمان در روابط بین‌المللی خود از تهدید به زور یا استفاده از آن علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر کشوری یا از هر روش دیگری که با مقاصد ملل متحد مابینت داشته باشد؛ خودداری خواهند نمود». آنچه در این مقرر مهم بازتاب یافته است به اصل منع تجاوز می‌انجامد که مخبر ویژه کمیسیون حقوق بین‌الملل نیز دگرباره در سال ۲۰۲۲ در گزارش نهایی خود در خصوص هنجارهای قطعی حقوق بین‌الملل عام بر آمره بودن آن مهر تأیید زده است.^۸ از این رو، منع تجاوز به طور گسترده قاعده آمره تلقی می‌شود. هنجاری که هیچ انحرافی از آن مجاز نیست. مسلماً، برخی عقیده دارند که هنجار قاعده آمره در درون حکم قاطع صرفاً به ممنوعیت تجاوز محدود نمی‌شود؛ بلکه به درستی به عنوان ممنوعیت توسل به زور شناسایی می‌شود. تجاوز، آن چنان که در ماده ۱ قطعنامه تعریف تجاوز مقرر شده: «عبارت است از کاربرد نیروی مسلح توسط یک دولت علیه حاکمیت تمامیت ارضی، یا استقلال سیاسی دولتی دیگر، یا کاربرد آن از دیگر راه‌های مغایر با منشور ملل متحد، آن چنان که در این تعریف آمده است»^۹. تجاوز یک دولت به قلمروی سرزمینی دولت دیگر برخلاف یک موافقتنامه بین‌المللی، پیش از تدوین منشور ملل متحد نیز ممنوع بوده است. چنان که دادگاه نظامی نورنبرگ در احکام صادره خود استدلال کرد که جنگ‌های تجاوزکارانه پیش از جنگ جهانی دوم نیز به عنوان یک جنایت شناسایی شده است و در نتیجه، محاکمه متهمان این دادگاه به سبب ارتکاب این جرائم، خلاف اصل قانونی بودن جرم نیست. ماده ۲ منشور سازمان ملل نیز در مقام بیان اصول ملل متحد، به صراحت تهدید به زور یا اعمال آن را تحت هر شرایطی به استثنای مواردی که در فصل هفتم (اقدامات اجرایی دسته جمعی) و ماده ۵۱ (دفاع مشروع) تصریح شده، ممنوع اعلام کرده است.^{۱۰} علاوه بر این، در معاهدات و کنوانسیون‌های بسیاری در راستای منشور و نیز در رویه قضایی بین‌المللی، قطعنامه‌های سازمان ملل متحد و... به طرح ممنوعیت توسل به زور و جنگ پرداخته شده است. به این دلیل امروز از قاعده منع توسل به زور و تحریم جنگ به عنوان یکی از قواعد آمره حقوق بین‌الملل یاد می‌شود. این قواعد از سوی جامعه بین‌المللی کشورها در کل، به عنوان قاعده‌ای تخلف ناپذیر به

۶. برای شناخت و فهم ابعاد قواعد آمره حقوق بین‌الملل معاصر رجوع شود به مقاله؛ محسن عبدالهی و کیوان بهزادی (۱۳۹۹)، «موانع آمره بودن قاعده منع

توسل به زور»، *مجله حقوقی بین‌المللی*، دوره ۳۷، شماره ۶۳، صص ۱۹۸-۱۷۱

۷. مهدی علیخانی، «قاعده منع توسل به زور و دفاع مشروع در شرایط قابل پیش‌بینی»، *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۱، ۴۴ (۱۳۹۴)، ۲۴-۲۵.

۸. Agnieszka Szpak, "Ukraine and Violations of International Humanitarian Law – A Critical Analysis of the Amnesty International Report", *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 9, 11(2024), 13.

۹. بهزاد سیفی، «جنگ روسیه و اوکراین از منظر حقوق توسل به زور»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۹، ۱۲۱ (۱۴۰۲)، ۱۲۹.

۱۰. سهراب صلاحی «مطالعه تطبیقی جهاد ابتدایی در حقوق اسلام و مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل»، *فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی*، ۷،

رسمیت شناخته شده است و در سلسله مراتب قواعد حقوق بین‌الملل در رأس قرار می‌گیرند و هر قاعده دیگری که مغایر آن‌ها باشد و حتی هر رویه و عملکردی که با آن‌ها در تعارض باشد؛ بی‌اعتبار محسوب می‌شود.^{۱۱}

بر اساس منشور ملل متحد که مهم‌ترین سند حقوقی بین‌المللی است؛ اعمال زور فقط در دو مورد امکان‌پذیر است: (۱) - در صورت وجود تحریم از سوی شورای امنیت سازمان ملل (ماده ۴۲ و ۲) - در مواردی که نیاز به دفاع شخصی یا جمعی باشد (ماده ۵۱ و ماده ۵۲). در سایر موارد، دولت‌ها باید از توسل به زور یا تهدید به استفاده از آن، همان‌طور که در ماده ۲ منشور ملل متحد پیش‌بینی شده است؛ خودداری کنند. ممنوعیت توسل به زور به طور کلی به عنوان یک قاعده آمره در نظر گرفته می‌شود، به این معنی که هیچ‌گونه انحرافی را نه با رضایت و نه با معاهده مجاز نمی‌داند. جامعه بین‌الملل با تصویب اعلامیه مجمع عمومی سازمان ملل متحد درباره تقویت اثربخشی اصل خودداری از تهدید یا استفاده از زور در روابط بین‌الملل در سال ۱۹۸۷ موضع خود را در مورد غیر قابل قبول بودن استفاده از زور تأیید کرد. شورای امنیت سازمان ملل نه تنها این کار را نکرد. هر گونه استفاده از زور را مجاز می‌کند؛ اما در قطعنامه N874 173 مجدداً «حمایت کامل خود از روند صلح در حال پیگیری» را تکرار کرد. بنابراین، استفاده از زور نقض قطعنامه‌های شورای امنیت سازمان ملل بود. در مورد حق دفاع از خود.^{۱۲} ماده ۱۱ کنوانسیون مونته‌ویدئو بر اهمیت تخطی ناپذیری مرزها تأکید می‌کند و اشغال نظامی توسط دولت دیگر را ممنوع می‌کند. نکته مهم این است که کنوانسیون همچنین «التزام به عدم به رسمیت شناختن تصرفات سرزمینی یا مزیت‌های ویژه‌ای را که با زور به دست آمده‌اند» ایجاد می‌کند.^{۱۳} بخش بزرگی از جامعه بین‌المللی اقدامات روسیه در اوکراین را استفاده غیرقانونی از زور می‌دانند. به عنوان نمونه، عبدالله شهید، رئیس وقت مجمع عمومی سازمان ملل متحد همزمان با جنگ اوکراین، اعلام کرده بود که حمله نظامی روسیه ناقض تمامیت ارضی و حاکمیت اوکراین است و با منشور سازمان ملل همخوانی ندارد. همچنین آنتونیو گوترش^{۱۴}، دبیرکل وقت سازمان ملل متحد، نیز تأکید کرد که تهاجم روسیه به اوکراین «نقض قوانین بین‌المللی» است.^{۱۵} روسیه ادعا می‌کند که رهبران جدایی‌طلب جمهوری خلق دونتسک و جمهوری خلق لوهانسک از روسیه در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲ برای دفع سرکوب ارتش اوکراین درخواست کمک نظامی کرده‌اند.^{۱۶} علاوه بر این، پوتین می‌گوید که اوکراین بخشی جدایی‌ناپذیر از تاریخ روسیه است و روسیه مناطق جدا شده دونتسک و لوهانسک را به رسمیت می‌شناسد. به رسمیت شناختن یک منطقه جدایی‌طلب به عنوان یک کشور جدید در صورت درگیری مسلحانه داخلی که هنوز ادامه دارد، معمولاً نقض حقوق بین‌المللی را به دنبال خواهد داشت. در این راستا، ماده ۱۱ کنوانسیون مونته‌ویدئو^{۱۷}، مصوب ۲۶ دسامبر ۱۹۳۳، بر اهمیت تخطی ناپذیری مرزها تأکید می‌کند و اشغال نظامی توسط دولت دیگر را ممنوع می‌کند.^{۱۸} اصل

^{۱۱}. علیخانی، پیشین، ۲۵.

^{۱۲}. حسن محمد رضائی و سید باقر میرعباسی و علی کمالی، «مبانی توسل به زور و ممنوعیت آن در حقوق بین‌المللی با تأکید بر منشور سازمان ملل متحد»، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، ۱۲، ۴۵ (۱۳۹۸)، ۱۲۹-۱۲۸.

^{۱۳}. Popjanevski, Johanna "International Law and the Nagorno-Karabakh Conflict", *Journal of International Law*, 7, 11(2017), 32.

^{۱۴}. Antonio Guterres

^{۱۵}. شهبازیانی، پیشین، ۸۴۶.

^{۱۶}. **United Nations**, "Russian Federation Announces 'Special Military Operation' in Ukraine as Security Council Meets in Eleventh-Hour Effort to Avoid Full-Scale Conflict", 23 February, 2022, <https://press.un.org/en/2022/sc14803.doc.htm>

^{۱۷}. Montevideo

^{۱۸}. Popjanevski, Op. Cit. 32

تمامیت ارضی بیان می‌کند که سرزمین یک کشور هرگز نباید مورد تجاوز، تهاجم و تقسیم غیرقانونی قرار گیرد. اصل تمامیت ارضی به این معناست که کل سرزمین کشور امن و غیر قابل تقسیم است و با توسل به نیروی خارجی قابل تغییر یا تجزیه نیست. از دیدگاه حقوق بین‌الملل، تعهد و تأکید بر تمامیت ارضی بر به رسمیت شناختن حقوق تجزیه‌طلبانه مردم قره‌باغ غلبه دارد.^{۱۹}

در این رابطه، مجمع عمومی سازمان ملل بر اساس قطعنامه (A/ES-11/L.1) بیان می‌دارد که قبلاً تمامیت ارضی اوکراین را در چارچوب مرزها بین‌المللی به رسمیت شناخته شده آن تأیید کرد و پس از الحاق غیرقانونی کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ و به رسمیت شناختن مناطق دونتسک و لوهانسک در سال ۲۰۲۲ توسط روسیه، مجمع به صراحت این اقدام را به عنوان نقض تمامیت ارضی و حاکمیت اوکراین و مغایر با اصول منشور ملل متحد محکوم کرد. دبیر کل سازمان ملل در ۳۰ سپتامبر ۲۰۲۲، طرح الحاق بخش‌هایی از اوکراین به روسیه را محکوم کرد. دبیرکل اظهار داشت که طرح روسیه برای الحاق چهار منطقه اشغالی در اوکراین اقدامی غیرقانونی و نقض قواعد بین‌المللی است؛ لذا باید محکوم شود. وی بیان داشت که هرگونه الحاق قلمروی یک کشور توسط دولت دیگر ناشی از تهدید یا استفاده از زور، نقض اصول منشور ملل متحد و قواعد بین‌المللی است. گوترش بر تعهد بی‌چون و چرای سازمان ملل به حاکمیت، وحدت، استقلال و تمامیت ارضی اوکراین تأکید کرد و افزود که به اصطلاح این «رفراندوم» که در جریان درگیری‌های مسلحانه فعال، در مناطق اشغالی و خارج از چارچوب قانونی و قانون اساسی اوکراین انجام می‌شود را نمی‌توان بیان واقعی اراده مردم نامید.^{۲۰} از این‌رو، «عملیات نظامی ویژه» روسیه علیه اوکراین طبق قوانین بین‌المللی به منزله استفاده غیرقانونی از زور است.

۲- زمینه‌ها و بسترهای تهاجم ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین

کشور اوکراین ۶۰۳۷۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد که از شمال به بلاروس، از شرق و شمال شرقی به روسیه، از جنوب غربی به مجارستان، رومانی و مولداوی و از غرب به لهستان و اسلواکی محدود می‌شود.^{۲۱} اوکراین برای روسیه از یک سو، دهلیز دسترسی به دروازه اروپا و از سوی دیگر گذرگاه دسترسی و کنترل دریای سیاه است. به همان میزانی که تبدیل اوکراین به متحد کامل روسیه، یک مؤلفه تأثیرگذار برای احیای قدرت جهانی این کشور به شمار می‌رود؛ تبدیل اوکراین به رقیب روسیه، تهدیدی خطرناک برای بقای فدراسیون روسیه است. روسیه مخالف عضویت اوکراین در ناتو و اتحادیه اروپا است. روس‌ها چه خواهان توازن با غرب باشند و چه خواهان به دست آوردن هژمونی در منطقه، راهی جز این ندارند که نگاه محوری به اوکراین داشته باشند. این موضوع کاملاً منطبق با منطق جغرافیایی قدرت روس‌ها است؛ منطقی که تأکید بر اهمیت سرزمین دارد. در این زمینه، برژینسکی استدلال می‌کند که «یک اوکراین قوی نه تنها به نفع اوکراینی‌ها خواهد بود؛ بلکه به جلوگیری از ظهور امپراطوری روسیه کمک می‌کند. بدون اوکراین، روسیه امپراطوری نیست؛ اما اگر اوکراین تحت سلطه و سپس تابعیت روسیه قرار گیرد؛ به طور خودکار به یک امپراطوری قدرتمند تبدیل می‌شود.^{۲۲} اوکراین بخشی از رقابت قدیمی شرق و غرب است و روسیه مدت‌هاست که ضرورت بازپس‌گیری هژمونی

^{۱۹}. خالقی‌نژاد، مریم و مینا کاکاوندی (۱۳۹۹)، «حقوق بین‌الملل و مناقشه قره‌باغ: تمامیت ارضی یا حق تعیین سرنوشت»، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، آدرس اینترنتی: <https://peace-ipsc.org/fa/>

^{۲۰}. سیفی، پیشین، ۱۱۴-۱۱۲.

^{۲۱}. حمید درج، «نقش ژئوپلیتیکی اوکراین در تقابل نوین آمریکا و روسیه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱۵، ۲ (۱۳۹۸)، ۷.

^{۲۲}. حمید درج «دیپلماسی ترکیه نسبت به جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۳۰، ۲۶ (۱۴۰۳)، ۴۳.

شوروی را از طریق اتحاد با اوکراین در نظر گرفته است. الحاق شبه جزیره کریمه به خاک روسیه توسط پوتین در سال ۲۰۱۴ بخشی از این چشم‌انداز بود که پس از برکناری ویکتور یانوکویچ^{۲۳}، رئیس‌جمهور اوکراین و متعاقب موج استقلال‌خواهی در کریمه، صورت گرفت. چنین تحولی که توسط مرشایمر (۲۰۱۴) استدلال شد؛ بهانه‌ای برای تصمیم پوتین برای تصرف بخشی از اوکراین فراهم کرد که از آن زمان به تشدید تنش‌ها بین روسیه و غرب، به ویژه پس از شکست پترو پوروشنکو^{۲۴}، از ولودیمیر زلنسکی^{۲۵} غرب‌گرا در انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۹ اوکراین منجر شد. با تلاش‌های مستمر ناتو برای گسترش به سمت شرق، تنش‌ها میان مسکو و کی‌یف بیشتر شد. جان میرشایمر^{۲۶}، استاد علوم سیاسی، استدلال می‌کند که اقدامات تهاجمی روسیه در اوکراین از مداخله غرب و تلاش ایالات متحده برای گسترش ناتو به سمت شرق ناشی شده است. به ویژه پس از الحاق کشورهای اروپای شرقی مرکزی که زمانی بخشی از پیمان ورشو سابق به جز اوکراین بودند. از این‌رو، ائتلاف غربی از ۱۶ کشور در سال ۱۹۹۰ به ۳۰ کشور در سال ۲۰۲۲ افزایش یافت که بر نگرانی روسیه از این گسترش افزود؛ زیرا روسیه به شدت توسط ناتو محاصره می‌شود. با روی کار آمدن بایدن در آمریکا، بیانیه ناتو در بروکسل، تصمیم اتخاذ شده در اجلاس ۲۰۰۸ بخارست را تکرار کرد که اوکراین به عضویت ائتلاف با برنامه اقدام عضویت تبدیل خواهد شد. هدف اصلی این تحرکات ایجاد یک اتحاد محکم غربی علیه منافع رو به رشد روسیه در اوکراین بود، حتی اگر پوتین از رویارویی اجتناب کند، از دست دادن اوکراین و محاصره روسیه توسط ناتو، مسکو را با جایگزین‌های محدودی همچون عقب‌نشینی یا تشدید تنش با غرب مواجه خواهد کرد.^{۲۷} پوتین اذعان داشت: «ناتو علی‌رغم اعتراضات ما به گسترش خود ادامه داده است و نگرانی‌ها از این است که ماشین نظامی آن در حال حاضر حرکت کرده است و همان‌طور که گفتم نزدیک مرز ما می‌شود ... اگر اجازه دهیم حضور نظامی ناتو در سرزمین‌های هم مرز با روسیه ادامه یابد؛ برای دهه‌های آینده یا شاید برای همیشه ایجاد تهدیدی فزاینده و کاملاً غیرقابل قبول برای روسیه باقی بماند.^{۲۸} پوتین در ژوئیه ۲۰۲۱، زمانی که لفاظی‌های خود را درباره اوکراین تشدید کرد؛ در مقاله‌ای با عنوان «وحدت تاریخی روس‌ها و اوکراینی‌ها»^{۲۹} تاریخ مشترک روسیه با اوکراین را برجسته کرد و غرب را به دلیل ایجاد «تغییر اجباری هویت» در اوکراین سرزنش کرد. تیموتی اسنایدر^{۳۰}، تاریخ‌شناس آمریکایی، عقاید پوتین را امپریالیسم توصیف کرد. ادوارد لوکاس^{۳۱}، روزنامه‌نگار بریتانیایی، این عقاید را بازبینی تاریخی توصیف کرد. ناظران دیگر خاطر نشان کرده‌اند که رئیس‌جمهور روسیه دیدگاهی تحریف شده از اوکراین نوین و تاریخ آن دارد. اما پیام پوتین واضح بود: «من مطمئن هستم که حاکمیت واقعی اوکراین تنها در مشارکت با روسیه امکان‌پذیر است. پیوندهای معنوی، انسانی و تمدنی ما که قرن‌ها شکل گرفته و ریشه در همین منابع دارد، با آزمون‌ها، دستاوردها و پیروزی‌های مشترک سخت‌تر شده است. خویشاوندی ما از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است. این در قلب‌ها و خاطرات مردمی است که در روسیه و اوکراین مدرن زندگی می‌کنند؛ در پیوندهای خونی که میلیون‌ها خانواده ما را متحد می‌کند. ما با هم همیشه

23. Viktor Yanukovych

24. Petro Poroshenko

25. Volodymyr Zelensky

26. John Mearsheimer

27. Maher, Nora (2023), "US-China policy amid a persistent strategy: is conflict over Taiwan inevitable?", **Review of Economics and Political Science**, 8, 13(2023), ۱۰-11

28. سیفی، پیشین، ۱۱۷.

29. Putin, Vladimir, "Article by Vladimir Putin "On the Historical Unity of Russians and Ukrainians", **The Kremlin**, (12 July, 2021), <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>

30. Timothy Snyder

31. Edward Lucas

چندین برابر قوی‌تر و موفق‌تر بوده و خواهیم بود؛ زیرا ما یک مردم هستیم». پوتین در ادامه می‌افزاید: روسیه دیگر یک اوکراین واقعاً مستقل را که آزاد باشد، از روسیه فاصله بگیرد و با غرب همسوتر شود؛ تحمل نخواهد کرد». پوتین این مضامین را چند روز قبل از حمله به اوکراین در یک سخنرانی ملی تکرار کرد. وی گفت که اوکراین برای ما فقط یک کشور همسایه نیست؛ این کشور بخشی جدایی‌ناپذیر از تاریخ، فرهنگ و فضای معنوی خود ماست. از قدیم‌الایام مردمی که در جنوب غربی سرزمینی که از لحاظ تاریخی سرزمین روسیه بوده، زندگی می‌کنند، خود را روس و مسیحی ارتدکس می‌خوانند». پوتین انکار می‌کند که اوکراین می‌تواند به تنهایی یک کشور مشروع باشد. به گفته وی، «مقامات اوکراینی» «دولت خود را بر نفی هر چیزی که ما را متحد می‌کرد، ساختند و سعی کردند ذهنیت و حافظه تاریخی میلیون‌ها انسان، تمام نسل‌های ساکن اوکراین را تحریف کنند». پوتین ادامه داد: «اوکراین هیچگاه سنت‌های پایداری از دولت واقعی نداشت».^{۳۲}

پوتین اذعان داشت؛ آنچه ظاهر امور نشان می‌دهد و دائماً اطمینانم بیشتر می‌شود این‌که کی‌یف اصلاً به دونباس نیاز ندارد. چرا؟ بخاطر این‌که اولاً ساکنان این مناطق هیچ وقت آن مقرراتی که کوشیده‌اند و تلاش می‌کنند با توسل به زور، محاصره و تهدید به آن‌ها تحمیل کنند را نخواهند پذیرفت. دوماً این‌که نتایج هم مینسک ۱ و هم مینسک ۲ که شانس واقعی احیا کردن صلح‌آمیز تمامیت ارضی اوکراین را با مذاکره کردن مستقیم با دونتسک و لوهانسک با میانجیگری روسیه، آلمان و فرانسه می‌دهد؛ با کل منطق پروژه ضد روسیه در تضاد است. این پروژه تنها با ایجاد دائمی تصویر دشمن داخلی و خارجی و با حمایت و کنترل از جانب قدرت‌های غربی می‌تواند دوام بیاورد.^{۳۳} بر اساس بند ۴ ماده ۲ منشور سازمان ملل متحد، «همه اعضا باید از هرگونه تهدید یا استفاده از زور که بر خلاف تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی یک کشور یا مغایر با اهداف سازمان ملل متحد در مناسبات بین‌المللی آن‌ها باشد؛ خودداری کنند. هرگونه فشار نظامی، اقتصادی، سیاسی و ... علیه تمامیت ارضی یک کشور ناعادلانه است. خاک یک کشور هرگز نباید به صورت نظامی اشغال شود. هرگونه تسلط بر قلمرو یا تصرف آن در نتیجه توسل به زور یا تهدید غیرقانونی است».^{۳۴} در ژانویه ۲۰۲۱، ولودیمیر زلنسکی^{۳۵}، رئیس‌جمهور اوکراین، از جو بایدن، رئیس‌جمهور آمریکا، خواست تا اجازه دهد اوکراین به ناتو بپیوندد. زلنسکی به روسیه اطمینان داد که در صورت پیوستن اوکراین به ناتو، هیچ اقدام ضد روسی انجام نخواهد شد؛ اما این امر به عنوان تغییری مهم برای غرب‌گرا شدن اوکراین و گرایش ضد روسی تلقی می‌شود.^{۳۶} تمایل اوکراین به عضویت در اتحادیه اروپا و به ویژه ناتو، خشم روسیه را برانگیخت؛ به طوری که در بهار ۲۰۲۱، شروع به فرستادن نیرو به نزدیکی مرز اوکراین برای تمرین‌های آموزشی کرد و در پاییز همان سال، این نیروها را افزایش داد. در دسامبر ۲۰۲۱، ایالات متحد شروع به هشدار درباره افزایش استقرار نیروهای روسیه کرد و بایدن نسبت به تحریم‌های شدید در صورت حمله روسیه به

³². Brunk Ingrid (Wuerth) And Monica Hakimi, "Russia, Ukraine, and the Future World Order", **American Journal of International Law**, 116, 4(2022), 692

³³. Putin, Ibid, 9.

³⁴. Malek Zolghadr And Afshin Asadi And Seyyed Farshid Jafari Pabandi, "Legal Aspects of the Nagorno-Karabakh Conflict", **Journal of Iranian Review of Foreign Affairs**, 13, 35(2022), pp. 230.

³⁵. Volodymyr Zelensky

³⁶. Elisabeth Septin Puspoayu And Hananto Widodo And Irfa Ronaboyd And Intan Lovisonnya And dan Bachrul Amiq(2022), "Legal Classification on the Armed Conflict Between Ukraine and Russia in Light of International Humanitarian Law", **SHS Web of Conferences**, 9, 16(2022), 3.

اوکراین هشدار داد.^{۳۷} در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، ولادیمیر پوتین، سربازان نیروهای مسلح روسیه را در آن سوی مرز به داخل اوکراین فرستاد که او آن را «عملیات نظامی ویژه» نامید؛ اقدامی که توسط چندین کشور به عنوان تجاوز توصیف شده است.^{۳۸}

نقشه شماره ۱: موقعیت جغرافیایی اوکراین^{۳۹}

رئیس جمهور روسیه در سخنرانی خود در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، بیان داشت که «بر اساس ماده ۵۱ (فصل هفتم) منشور سازمان ملل متحد تصمیم گرفته است؛ «عملیات نظامی ویژه‌ای» با تصویب شورای فدراسیون روسیه و بر اساس معاهدات دوستی و کمک متقابل با جمهوری‌های خلق دونتسک و جمهوری خلق لوهانسک انجام دهد. پوتین اذعان داشت که هدف این عملیات ویژه، علاوه بر خیزش ناتو به سمت مرزهای روسیه، نیز حمایت کرملین از افرادی است که به مدت هشت سال توسط دولت اوکراین مورد آزار و نسل‌زدایی قرار گرفته‌اند. وی تصریح کرد که فدراسیون روسیه باید «نسل‌زدایی» علیه میلیون‌ها نفر را متوقف کند و به دنبال محاکمه کسانی است که مرتکب جنایات خونین متعدد علیه غیرنظامیان از جمله شهروندان فدراسیون روسیه شده‌اند. واسیلی نبنزیا^{۴۰}، نماینده دائم فدراسیون روسیه در سازمان ملل متحد، با اشاره به سخنرانی رئیس جمهور فدراسیون روسیه در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، در جلسه شورای امنیت درباره اوکراین توضیح داد که «هدف از این عملیات ویژه محافظت از افرادی که به مدت هشت سال مورد آزار و نسل‌زدایی دولت اوکراین قرار گرفته‌اند؛ بوده است». دو روز بعد، نماینده دائم فدراسیون روسیه در اتحادیه اروپا در مصاحبه‌ای اعلام کرد که این عملیات یک «عملیات نظامی ویژه اجرای صلح» است که در تلاش‌هایی با هدف مبارزه با «نسل‌زدایی» انجام شده است.^{۴۱} «عملیات نظامی ویژه» در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ که پوتین سربازان نیروهای مسلح روسی را در آن سوی مرز و به

^{۳۷}. مهدی هدایتی شهیدانی و صدیقه آذین، «تأثیر جنگ اوکراین بر نقش اتحادیه اروپا در رویارویی غرب با روسیه»، فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۶، ۲(۱۴۰۲)، ۳۸۸-۳۸۷

^{۳۸}. E. Eduardo Castillo And Jamey Keaten, "Putin says Ukraine fight is taking longer than expected", **The Associated Press**, 2022, 2

^{۳۹} - سایت عصر ایران، «شرق اوکراین در فکر الحاق به خاک روسیه / کی‌یف: روسیه می‌خواهد اوکراین را مثل کره شمالی و جنوبی، تقسیم کند»، ۸ فروردین ۱۴۰۱، آدرس اینترنتی: <https://www.asriran.com/fa/news/832554>

^{۴۰}. Vasily Nebenzia

^{۴۱} - سیفی، پیشین، ۱۱۳-۱۱۲.

داخل خاک اوکراین گسیل کرد؛ توسط چندین کشور به عنوان تجاوز توصیف شده است.^{۴۲} با تهاجم نظامی روسیه به اوکراین، مشخص است که مسکو بند ۴ ماده ۲ منشور را که توسل به زور را ممنوع می‌داند؛ نقض نموده و در مقیاس وسیعی مبادرت به توسل به زور نموده است. به همین علت از طرف اعضاء ناتو، آمریکا و اروپا مورد تحریم قرار گرفته است.

در این میان، در شورای امنیت سازمان ملل، اکثر کشورها تهاجم روسیه را به عنوان نقض آشکار منشور سازمان ملل محکوم کردند. شورای امنیت همچنین پیش‌نویس قطعنامه‌ای را که توسط هشتاد و دو کشور ارائه شده بود؛ بررسی کرد که تجاوز روسیه را محکوم می‌کند و خواستار آتش‌سپس فوری در اوکراین شد. این قطعنامه به دلیل وتوی روسیه شکست خورد. شورای امنیت سپس خواستار تشکیل جلسه فوق‌العاده مجمع عمومی شد که از فوریه تا دوم مارس برای بررسی وضعیت اوکراین تشکیل شد. در پایان، مجمع عمومی قطعنامه‌ای را به تصویب رساند که در میان موارد دیگر، «به شدت از تجاوزات فدراسیون روسیه به اوکراین که نقض بند ۴ ماده ۲ منشور است، ابراز تأسف می‌کند». کشورها همچنین به طور گسترده این تهاجم را در مکان‌های دیگر از جمله اعضای G7، ناتو و سازمان کشورهای آمریکایی محکوم کرده‌اند.^{۴۳} با این حال، نیروهای روسی به چرنیهف^{۴۴}، خارکف^{۴۵} و لوهانسک^{۴۶} در شرق و اودسا^{۴۷} و ماریوپل^{۴۸} در جنوب فرود آمدند. پیش از عملیات نظامی روسیه، دو فرمان توسط پوتین در ۲۱ فوریه ۲۰۲۲ امضاء شد که رسماً دو منطقه جدایی‌طلب اوکراین یعنی جمهوری خلق دونتسک^{۴۹} و جمهوری خلق لوهانسک^{۵۰} را به عنوان کشورهای مستقل به رسمیت شناخت و برای تصویب به پارلمان ارائه کرد. در ۲۲ فوریه ۲۰۲۲، دوما دولتی^{۵۱} و شورای فدراسیون^{۵۲} روسیه به پوتین برای استفاده از نیروهای مسلح در اوکراین چراغ سبز نشان دادند. قبل از استقرار نظامی، روسیه در سال ۲۰۱۴ کریمه را ضمیمه کرد؛ سرزمینی که در سطح بین‌المللی جزء خاک اوکراین شناخته شده است. پوتین همچنین از گروه‌های شورشی در مناطق دونتسک و لوهانسک در شرق اوکراین حمایت نظامی کرد و ادغان داشت که هدف از این حمله حفاظت از اقلیت‌های روسی‌زبان در این مناطق است که در معرض «نسل‌کشی» قرار گرفته‌اند.^{۵۳} در این میان، تنش و خشونت فزاینده بین کشورهای غربی، روسیه و اوکراین منجر به تهاجم گسترده روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ شد. در نگاه پوتین، این درگیری به عنوان یکی از ابزارهای آزادی قوم روس از دست نازی‌های اوکراینی، دفاع از روسیه در برابر آزمایش‌های تسلیحات شیمیایی و زیستی نیروهای ایالات متحده مستقر در اوکراین و جلوگیری از گسترش ناتو در نظر گرفته می‌شد.^{۵۴} در پاسخ به این حمله، متحدان غربی اوکراین تحریم‌های مالی سنگینی مانند؛ «محدودیت‌هایی بر

⁴². E. Eduardo Castillo And Jamey Keaten, "Putin says Ukraine fight is taking longer than expected", **The Associated Press**, 2022, 2

⁴³. Brunk And Hakimi, *Ibid*, 693

⁴⁴. Chernihiv

⁴⁵. Kharkiv

⁴⁶. Luhansk

⁴⁷. Odessa

⁴⁸. Mariupol

⁴⁹. Donetsk

⁵⁰. Luhansk

⁵¹. State Duma

⁵². Federation Council

⁵³. James E. Archibong, "The war in Ukraine and the application of international humanitarian law" **Academy of Strategic Management Journal**, 23, 3(2023), 1-2

بانک مرکزی روسیه و اخراج بانک‌های کلیدی این کشور از شبکه مالی سوئیفت»، را علیه مسکو اعلام کردند. از ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، تقریباً همه کشورهای توسعه یافته تحریم‌های اقتصادی در مقیاس بی‌سابقه‌ای را علیه فدراسیون روسیه و تا حدی بلاروس اعمال کرده‌اند. این تحریم‌ها به معنای جداسازی مؤثر بخش‌های مهمی از یازدهمین اقتصاد بزرگ جهان از سایر نقاط جهان و معکوس کردن ادغام آن از طریق کانال‌هایی مانند تجارت، مالی و سفر است.^{۵۵}

۳- نقض حقوق بین‌المللی بشردوستانه توسط روسیه

یکی از شاخه‌های حقوق بین‌الملل که به طور قطعی باید در چارچوب تهاجم روسیه به اوکراین مورد توجه قرار گیرد؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه است. لازم به ذکر است که مفاد کنوانسیون ژنو به دلیل مقبولیت جهانی، جزء حقوق بین‌الملل عرفی محسوب می‌شود. با این حال، حقوق بشردوستانه بین‌المللی با رویکرد انسانی‌سازی خصومت‌ها به عنوان یکی از اهداف اصلی خود، در جریان جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین به شدت نقض می‌شود. حقوق بین‌الملل بشردوستانه مشتمل بر تعداد زیادی از قواعد است که اجرای خصومت‌ها را تنظیم می‌کند و با حمایت از افرادی که در درگیری‌های مسلحانه شرکت نمی‌کنند و همچنین با محدود کردن ابزارها و روش‌های جنگ در دسترس شرکت‌کنندگان، تأثیرات آن را محدود می‌کند.^{۵۶} در این خصوص می‌توان گفت که سازمان ملل متحد نقش پیشرو در تلاش‌ها برای پیشبرد حقوق بشردوستانه بین‌المللی ایفاء کرده است. شورای امنیت به طور فزاینده‌ای درگیر حمایت از غیرنظامیان در درگیری‌های مسلحانه، ترویج حقوق بشر و حمایت از کودکان در جنگ‌ها شده است.^{۵۷} معاهده ژنو نقطه ثقل حقوق بین‌الملل است. این معاهده بدنه اصلی قوانین حقوق بشری در سطح جهان را تشکیل داده و به کنترل جریان در درگیری‌های مسلحانه می‌پردازد و به دنبال محدودسازی تأثیرات آن است. این معاهده به طور مشخص از غیرنظامیان و افرادی که در درگیری‌ها شرکت ندارند و تمامی افراد زخمی، بیمار و سربازان مجروح و زندانیان جنگی حمایت می‌کند. طبق نظر دو تن از صاحب نظران حوزه حقوق بین‌الملل به نام‌های لرنس گاستین^{۵۸}، استاد دانشگاه جورج تاون و لئونارد رابنستین^{۵۹}، وکیل، حملات گسترده روسیه نظیر استفاده از تسلیحات سنگین علیه مراکز بهداشتی، پرسنل، بیماران و تجهیزات پزشکی اوکراین صورت گرفته است. این شرایط موجب شده است تا اوکراین نیاز مبرمی به کمک‌های بشردوستانه داشته باشد. حقوق بین‌المللی در حوزه روابط بشردوستانه، به عنوان مجموعه‌ای از قوانین برای مدیریت درگیری‌های تسلیحاتی است. روسیه با هدف قرار دادن غیرنظامیان و اماکن غیرنظامی این قوانین را نقض کرده است که این نقض آشکار حقوق بشردوستانه در سطح بین‌الملل و یک جنایت جنگی است.^{۶۰} در این میان، تهاجم فوریه ۲۰۲۲ روسیه به اوکراین نقض حقوق بین‌الملل بشردوستانه را به همراه داشته است. در طی این درگیری تاکنون ده‌ها نفر مجروح و کشته شده است و میلیون‌ها نفر که اکنون با آینده‌ای مبهم روبه‌رو هستند؛ نیز آواره شده است. سازمان ملل متحد برآورد کرده است که از آغاز جنگ تا ۱۹ نوامبر ۲۰۲۴، بیش از ۱۱ هزار و ۷۰۰ غیرنظامی کشته و بیش از ۲۴ هزار و ۶۰۰ نفر دیگر نیز زخمی

^{۵۵}. حمید درج، «تأثیر جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین بر اقتصاد بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۸، ۱۱۸ (۱۴۰۱)، ۴۷.

^{۵۶}. Olena Nihreieva, "2022 Russian Invasion of Ukraine through the Prism of International Law: a Critical Overview", *Journal of Peace & Security - Paix et Sécurité Internationales*, Vol. 12, No 10(2022), 22

^{۵۷}. شهبازیانی، پیشین، ۸۴۹.

^{۵۸}. Lawrence Gostin

^{۵۹}. Leonard Rubenstein

^{۶۰}. مهشید یراقی اصفهانی و زهرا فیضی، «بررسی کارکرد حقوق بین‌الملل در رابطه با جنگ اوکراین»، فصلنامه مطالعات علم حقوق، ۳، ۱۰ (۱۴۰۲)، ۳۱.

شده‌اند. با این حال، گزارش‌ها حاکی از آن است که آمار واقعی ممکن است بسیار بیشتر باشد؛ به‌ویژه در مناطقی که دسترسی به آن‌ها دشوار است؛ مانند ماریوپل که به‌طور گسترده تخریب شده و اکنون تحت کنترل نیروهای روسی است. مقامات اوکراینی اعلام کردند که حدود ۶۰۰ کودک جان خود را در جنگ از دست داده‌اند. با وجود چنین تلفاتی در میان غیرنظامیان، اکثر قربانیان سربازان هستند؛ به دلیل ماهیت درگیری‌های مستقیم که در آن از سلاح‌های سنگین و وسایل زرهی استفاده می‌شود. زلنسکی پیش‌تر گفته بود؛ بیش از ۳۱ هزار سرباز اوکراینی در درگیری‌ها کشته شده‌اند. وی اذعان داشت که این آمار شامل زخمی‌ها یا مفقودها نمی‌شود.^{۶۱} ماتیاس اشمیل^{۶۲}، هماهنگ‌کننده کمک‌های بشردوستانه سازمان ملل متحد در اوکراین، نیز طی سخنانی در نشست خبری هفتگی خود در ژنو با یادآوری این‌که جنگ بین روسیه و اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ آغاز شد؛ بیان داشت: تقریباً ۴۰ درصد از مردم اوکراین به کمک‌های بشردوستانه نیاز دارند. اشمیل خاطر نشان کرد که هدف سازمان ملل ارائه کمک و حفاظت از ۸٫۵ میلیون نفر در چارچوب طرح واکنش بشردوستانه اوکراین در سال جاری است.^{۶۳}

درد و رنج انسانی ناشی از جنگ در اوکراین فراتر از درک بشر است. ابتدا باید فوری‌ترین نیاز مردم محتاج به کمک‌های بشردوستانه و داروی بلایای طبیعی در مناطق جنگ زده را بازبینی کرد. برای سازمان‌های کمک‌های بشردوستانه و آژانس‌های چندجانبه، این وضعیت نیازمند سرعت و وسعت واکنش بی‌سابقه‌ای است. سازمان ملل متحد بیان می‌کند که وضعیت بشردوستانه در اوکراین در سال ۲۰۲۲، پس از تهاجم روسیه که به طور چشمگیری درگیری و تنش ۸ ساله را به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل کرد؛ به شدت وخیم شد.^{۶۴} تأثیر جهانی این بحران انسانی در اوکراین یک مسأله جهانی است. به گفته آژانس پناهندگان سازمان ملل، بیش از ۱۳ میلیون نفر یا نزدیک به یک سوم جمعیت اوکراین از زمان تهاجم روسیه آواره شده‌اند. از این تعداد، بیش از ۵ میلیون نفر آواره داخلی هستند؛ در حالی که بیش از ۸ میلیون نفر پناهنده هستند که در کشورهای همسایه زندگی می‌کنند. با این حال، بسیاری از قربانیان جنگ هم به مراکز پزشکی، روانی و درمانی دسترسی ندارند و به کمبود دارو مواجه شده‌اند و برخی از کشورهای همسایه که میزبان پناهندگان اوکراینی هستند؛ نیز قبلاً تجهیزات پزشکی خود را تمام کرده‌اند. فاجعه انسانی بدترین بحران پناهجویان از زمان جنگ جهانی دوم است. نیازهای روانی و بهداشت روانی اوکراینی‌ها باید از فوری‌ترین نگرانی‌ها در زمینه مداخله بشردوستانه باشد. برای جلوگیری از بحران روانی-اجتماعی ناشی از جنگ، باید اقدامی پیشگیرانه انجام داد. ۶۵ با فرا رسیدن فصل سرد، روس‌ها اکنون موجی از پهباداها و موشک‌های بالستیک را به سمت شهرها و زیرساخت‌های انرژی اوکراین شلیک می‌کنند؛ هرچند نیروی هوایی اوکراین ادعا می‌کند بسیاری از آن‌ها را ساقط کرده است. از سویی، استفاده اوکراین از پهبادهای انتحاری علیه نیروهای نظامی روسیه یا تأسیسات زیربنایی این کشور هزینه‌های گزافی را برای روسیه ایجاد کرده است. بر اساس آمار منتشر شده توسط کیف: «روسیه از آغاز جنگ تا ۴ نوامبر ۲۰۲۴ میلادی، ۷۰۰ هزار سرباز را به دلایل مختلفی شامل کشته، زخمی، مفقود و اسیر شدن از دست داده است و شمار کشته‌های روزانه به بین ۱۵۰۰ تا

⁶¹. **Army Technology**, "Ukraine-Russia war: the numbers behind 1,000 days of combat", November 19, 2024, <https://www.army-technology.com/news/ukraine-russia-war-the-numbers-behind-1000-days-of-combat/>

⁶². Matthias Schmiel

⁶³. **خبرگزاری آنا تولی**، «سازمان ملل: حدود ۴۰ درصد جمعیت اوکراین نیاز به کمک‌های انسانی دارند»، ۲۵ آبان ۱۴۰۳، آدرس اینترنتی:

<https://www.aa.com.tr/fa/>

⁶⁴. Jeff Clyde G. Corpuz, "War in Ukraine: Humanitarian interventions", **Disaster Med Public Health Prep**, 17, 458(2023), 2

⁶⁵. Jeff Clyde G. Corpuz, "Disaster Management During War and COVID-19: Humanitarian and Prehospital Interventions", **Prehospital and Disaster Medicine**, 37, 4(2022), 567

۲۰۰۰ نفر رسیده است؛ در حالی که در سال ۲۰۲۲ این رقم بیش از ۲۰۰ نفر نبود». طبق گزارش‌ها، حدود ۲۰ هزار قطعه تجهیزات نظامی شامل خودروها و هواپیماها، ۳۵۶۹ تانک و ۵۰۰۸ خودرو نابود شده‌اند. نیروی هوایی روسیه نیز ۱۳۲ هواپیما و ۱۴۷ بالگرد از دست داده است. همچنین حدود ۲۰ کشتی ناوگان روسیه در دریای سیاه غرق شده و باقی کشتی‌ها به بنادر دورتر منتقل شده‌اند که این مسأله به اوکراین اجازه داده همچنان گندم خود را که ۴۰ درصد صادرات آن را تشکیل می‌دهد؛ صادر کند. هر چند جامعه روسیه فعلاً تحت تأثیر بسیج عمومی قرار نگرفته است؛ اما از هزینه‌های انسانی جنگ رنج می‌برد. پیش‌بینی می‌شود جمعیت روسیه از ۱۴۶ میلیون نفر در حال حاضر به ۱۴۲ میلیون نفر در سال ۲۰۳۰ و سپس به ۱۳۸ میلیون نفر در سال ۲۰۴۰ کاهش یابد؛ زیرا نرخ باروری کودک برای هر زن در روسیه ۱٫۵ است؛ در حالی که این رقم در فرانسه ۱٫۷۹ است. برای جایگزینی نسل‌ها نرخ ۲٫۱ مورد نیاز است.^{۶۶}

یکی از قوانین اساسی حقوق بین‌الملل بشردوستانه این است که حملات فقط باید علیه اهداف نظامی انجام شود که این امر به این معنی است که اموال و زیرساخت‌های غیرنظامی باید همیشه در امان بماند. این وضعیت در اوکراین رعایت نشده است؛ زیرا نیروهای روسی به طور فزاینده‌ای به زیرساخت‌های غیرنظامی به عنوان یک استراتژی جنگی ضربه می‌زنند. آن‌ها تأسیسات انرژی را در سراسر اوکراین بمباران کرده‌اند و برق بسیاری از جوامع را کاهش داده‌اند.^{۶۷} حملات روسیه عمداً به ساختمان‌های مسکونی، تئاترها، مراکز خرید و سایر تأسیساتی که برای بقای غیرنظامیان ضروری هستند؛ انجام شده است. تخریب تأسیسات پزشکی بر اساس حقوق بین‌الملل حقوق بشر ممنوع است. طرفین درگیری مسلحانه موظف به احترام و حفاظت از واحدهای پزشکی و حمل و نقل در حین انجام عملیات نظامی هستند. تأسیسات پزشکی در اوکراین از شدت درگیری‌ها در امان نمانده‌اند؛ زیرا بسیاری از آن‌ها توسط نیروی آتش روسیه ویران شده‌اند. در این خصوص، ماتیاس اشمیل اذعان داشت که از فوریه ۲۰۲۲، تا ۱۵ نوامبر ۲۰۲۴، بیش از ۲ هزار حمله به مراکز بهداشتی و درمانی صورت گرفته است.^{۶۸} حملات بی‌امان روسیه به مراکز بهداشتی به شکل‌های مختلف به عنوان یک تراژدی عظیم، یک فاجعه انسانی و یک استراتژی عمدی جنگ توصیف شده است. در جریان درگیری‌ها، نیروهای روسی نیروگاه هسته‌ای زاپوریژیا^{۶۹} را که به عنوان بزرگ‌ترین نیروگاه در اروپا شناخته می‌شود؛ تصرف و آن را اشغال کردند. بمباران متناوب این نیروگاه توسط نیروهای مسلح روسیه انجام شده است؛ بنابراین آن را در معرض خطر قابل توجهی از آسیب و انتشار احتمالی مواد کشنده قرار داده است. جامعه بین‌المللی از هر دو طرف خواسته است که از فعالیت‌های نظامی بیشتر در داخل و اطراف نیروگاه خودداری کنند.^{۷۰}

حفاظت از اموال فرهنگی یکی از اهداف اصلی قانون منازعات مسلحانه است که در کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه برای حمایت از اموال فرهنگی در صورت درگیری مسلحانه و پروتکل الحاقی یک (ماده ۵۳) به تصویر کشیده شده است. اموال فرهنگی مانند بناهای تاریخی، آثار هنری، نسخه‌های خطی، کتاب‌ها و مجموعه‌های علمی عمدتاً شامل اشیایی است که برای میراث فرهنگی هر ملتی اهمیت زیادی دارند. این اموال همچنین شامل ساختمان‌هایی مانند کتابخانه‌ها، موزه‌ها و

^{۶۶}. Chris York, "As Russian losses in Ukraine pass 700,000, Putin runs low on non-mobilization options", The Kyiv Independent, November 4, 2024, <https://kyivindependent.com/as-russian-losses-in-ukraine-pass-700-000-the-kremlin-runs-low-on-non-mobilization-options/>

^{۶۷}. Nick Schiffrin And Teresa Cebrian Aranda And Satvi Sunkara, "Russian attacks on energy infrastructure leaves - Ukraine in dark as winter approaches", PBS News Hour, 2022, 5.

^{۶۸}. خبرگزاری آناتولی، پیشین، ۲.

^{۶۹}. Zaporizhzhia

^{۷۰}. Archibong, Op. Cit. 5

پناهگاه‌هایی می‌شود که در خدمت حفظ اموال فرهنگی هستند. اصل زیربنای کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه این است که اموال فرهنگی باید تا آنجا که ممکن است در امان بماند. اعمال خصمانه علیه بناهای تاریخی، آثار هنری یا اماکن مذهبی که میراث فرهنگی یا معنوی مردم را تشکیل می‌دهند؛ ممنوع است. این کنوانسیون همچنین استفاده از آن‌ها را برای حمایت از تلاش نظامی ممنوع می‌کند. تحت تأثیر این درگیری‌ها در اوکراین، یونسکو تخریب ۲۱۳ مکان فرهنگی در این کشور را تا ۷ نوامبر ۲۰۲۲ تأیید کرده است. از زمان آغاز درگیری در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، ۹۲ مکان مذهبی، ۱۶ موزه، ۷۷ ساختمان با اهمیت تاریخی مذهبی یا هنری، ۱۸ بنای تاریخی و ۱۰ کتابخانه آسیب دیده‌اند.^{۷۱} حقوق بشردوستانه بین‌المللی از خشونت و خشم جنسی بر شخص محافظت می‌کند. در جنگ اوکراین، انبوهی از اتهامات مربوط به خشونت جنسی، تجاوز جنسی، تجاوز گروهی و برهنگی اجباری وجود دارد. گزارش کمیسیون مستقل تحقیقات بین‌المللی درباره اوکراین گزارش‌های وحشتناک تجاوز جنسی را در چهار منطقه - کی‌یف، چرنیوهف، خارکف و سومی^{۷۲} - که توسط نیروهای روسی اشغال شده‌اند؛ فاش می‌کند. تجاوز جنسی توسط سربازان روسی گسترده و سیستماتیک است که منجر به این پیشنهاد می‌شود که از آن به عنوان یک سلاح در درگیری استفاده می‌شود. شواهد فراوانی از خشونت جنسی در منطقه خرسون پس از آزادسازی آن از اشغال روسیه کشف شد که بازرسان سازمان ملل آن را «سلاح جنگ» و یک «استراتژی نظامی» عمدی توصیف کردند.^{۷۳}

انتقال اجباری و ناپدید شدن اجباری غیرنظامیان موضوعی بسیار نگران کننده است. حقوق بین‌الملل بشردوستانه، جایجایی یا انتقال اجباری جمعیت غیرنظامی را ممنوع می‌کند؛ مگر این‌که امنیت افراد درگیر یا دلایل نظامی ضروری چنین خواسته باشد. غیرنظامیان نباید به دلایل مرتبط با درگیری مجبور به ترک کشور خود شوند. گزارش‌هایی در مورد عمل گسترده انتقال اجباری شهروندان اوکراینی به مناطق غیر دولتی اوکراین یا قلمرو فدراسیون روسیه با استفاده از فرآیند فیلتراسیون وجود دارد. همچنین مواردی از ناپدید شدن اجباری در مقیاس بزرگ و بازداشت‌های خودسرانه غیرنظامیان اوکراینی، عمدتاً مردان، گزارش شده است که گفته می‌شود قبل از انتقال به روسیه و نگهداری در سیاه‌چال‌ها به بازداشتگاه‌هایی که توسط سربازان روسی یا جانشینان آن‌ها در مناطق تحت کنترل آن‌ها اداره می‌شوند؛ پرتاب شده‌اند. حقوق بشردوستانه بین‌المللی برای افرادی که از آزادی خود محروم شده‌اند محافظت ویژه‌ای ارائه می‌دهد و آسیب رساندن یا کشتن دشمنی که در حال تسلیم شدن است یا دیگر نمی‌تواند در خصومت‌ها شرکت کند؛ ممنوع است. اسیران جنگی رزمندگان اسیر شده ای هستند که حق احترام به جان، حیثیت، حقوق شخصی و تمامیت جسمی و روحی خود را دارند. باید با آن‌ها رفتار انسانی کرد و در برابر هر گونه خشونت از آن‌ها محافظت کرد. جمعیت غیرنظامی به طور کلی یا افراد غیرنظامی نباید مورد حمله قرار گیرند؛ مگر اینکه مستقیماً در خصومت‌ها شرکت کنند. حملات باید فقط به اهداف نظامی محدود شود و باید طبق اصل تناسب باشد. این بدان معناست که آن‌ها نباید در مورد مزیت نظامی مشخص و مستقیم پیش بینی شده افراط کنند.^{۷۴} با توجه به این اصل، انجام حمله‌ای که احتمالاً منجر به تلفات تصادفی جان غیرنظامیان شود، ممنوع است. باید در مورد حملاتی که ممکن است بر جمعیت غیرنظامی تأثیر بگذارد، هشدار کافی داده شود؛ مگر اینکه شرایط اجازه ندهد. رفتار نیروهای روسی تاکنون تمام قوانین مرسوم حقوق بشردوستانه

⁷¹.-Larcan, Alexandre(2023), "Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO", ReliefWeb, 2023, 5-6.

⁷². Sumy

⁷³.-Krever, Mick And Clarissa Ward And Scott McWhinnie(2022), "In newly liberated villages, Ukrainian investigators uncover horrific claims of Russian sexual violence", **WORLD NEWS**, 2022, 5.

⁷⁴. Archibong, Op. Cit. 6-7

بین‌المللی را زیر پا گذاشته است. گزارش‌های زیادی وجود دارد که نیروهای روسیه را به عدم رعایت الزامات اساسی تمایز، تناسب و احتیاط متهم می‌کنند. گفته می‌شود که نیروهای نظامی روسی حملات عمدی و بدون تبعیض را در مناطقی با جمعیت بسیار زیاد انجام داده‌اند و بدون هدف نظامی خاص به همه جهات شلیک کرده‌اند. آن‌ها ظاهراً به غیرنظامیان در حال فرار شلیک کردند، حملات بی‌رویه به شهرها و مناطق مسکونی، تخریب بلوک‌های آپارتمانی و کشتار غیرنظامیان را انجام داد و به اهداف غیرنظامی، از جمله حمله به مرکز شهر شلوغ وینیتسیا^{۷۵} که منجر به کشته شدن ۲۳ غیرنظامی از جمله سه کودک شد؛ به صورت عمدی یورش بردند.^{۷۶} در گزارش منتشر شده در ۲۵ مارس ۲۰۲۲ توسط دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر آمده است که ۴۷ غیرنظامی در ۳ مارس در اثر حمله هوایی روسیه به دو مدرسه و بسیاری از مجتمع‌های مسکونی در چرنیهیو^{۷۷} کشته شدند. علاوه بر این، گلوله باران روسیه بیمارستان ماریوپول^{۷۸} را ویران کرد که منجر به زخمی شدن ۱۷ غیرنظامی از جمله کودکان و زنان باردار شد.^{۷۹} سایر تسلیحات ممنوعه یا محدودی که گفته می‌شود توسط نیروهای روسی استفاده می‌شود شامل سلاح‌های ترموباریک و موشک‌های مافوق صوت است. اثرات این سلاح‌ها را نمی‌توان بدون تلفات غیرنظامی فقط به اهداف نظامی محدود کرد. این نوع سلاح زمانی استفاده شد که هواپیماهای روسی بمب‌های سنگین FAB-250 را بر روی چندین شهر کوچک و روستا در شمال کیف از جمله بورودیانکا پرتاب کردند. این سلاح برای از بین بردن دژها و سنگرهای نظامی طراحی شده است و قرار نیست در برابر یک شهر کوچک که هیچ هدف نظامی ندارد به کار گرفته شود. بمب FAB-250 به عنوان یک سلاح چند منظوره، ده‌ها نفر را کشت و خسارت‌های عظیمی به آپارتمان‌های مسکونی وارد کرد.^{۸۰} یکی از ویژگی‌های تکرارشونده در مناقشه، تهدید استفاده از سلاح‌های هسته ای بوده است. در حالی که روسیه به استفاده از سلاح‌ها و تاکتیک‌های ممنوعه در درگیری متهم شده است، نگرانی واقعی زمانی پدید آمد که پوتین گفت ممکن است از سلاح‌های هسته‌ای در اوکراین استفاده کند. این تهدید برای اولین بار در ۲۷ فوریه ۲۰۲۲ زمانی که وی دستور داد نیروهای هسته‌ای در «آمادگی رزمی ویژه» قرار گیرند؛ مطرح شد. پوتین این تهدید را در ۲۱ سپتامبر ۲۰۲۲، تکرار کرد که تحلیلگران آن را به شکست‌های وی در میدان جنگ مرتبط می‌دانستند. استفاده از چنین تسلیحاتی تحت قوانین بین‌المللی معاصر غیرقابل قبول است؛ زیرا آن‌ها نمی‌توانند عناصر اساسی تمایز و تناسب بین‌المللی حقوق بشر را برآورده کنند.^{۸۱}

نیم سال پس از شروع جنگ، غیرقابل انکار بود که نیروهای نظامی روسیه مستقیماً به غیرنظامیان با هدف ایجاد وحشت در مردم حمله می‌کنند و حملات آن‌ها علیه اوکراینی‌ها بی‌رویه است. بنابراین، اقدامات روسیه را می‌توان جنایات جنگی تلقی کرد. در اینجا کافی است جنایات وحشتناکی را که در بوچا مرتکب شد؛ با رسانه‌هایی که تصاویر غیرنظامیان کشته شده اوکراینی در خیابان‌ها را نشان می‌دهند، به یاد آورد. به گفته آناتولی فدروک، شهردار بوچا، نزدیک به ۳۰۰ نفر از ساکنان این شهر در جریان اشغال این شهر توسط روسیه کشته شدند. گزارش‌ها حاکی از آن است که ۵۷ نفر در یک

⁷⁵. Vinnytsia

⁷⁶.-Beaumont, Peter And Dan Sabbagh(2022), “Russia escalating attacks on civilians, says top Ukrainian official”, **The Guardian**, 5.

⁷⁷. Chernihiv

⁷⁸. Mariupol

⁷⁹. Maya Khater, “The Legality of the Russian Military Operations Against Ukraine from the Perspective of International Law”, **Access to Justice in Eastern Europe**, 15, 3 (2022), 114

⁸⁰. Lorenzo Tondo, “Russia has committed war crimes in Ukraine, say UN investigators”, **The Guardian**, 2022, 5.

⁸¹. Heather Williams, “Deterring Nuclear Weapons Use in Ukraine”, **Center for Strategic and International Studies**, 2022, 5.

گور دسته جمعی در بوچا دفن شده‌اند.^{۸۲} حمله نیروهای نظامی روسی به غیرنظامیان، همچنین دارای نشانه‌های جنایات علیه بشریت، از جمله قتل و تبعید و همچنین شکنجه و تجاوز به عنف است که با الگوی یک حمله سیستماتیک یا گسترده علیه یک جمعیت غیرنظامی مطابقت دارد. سربازان روسی و همچنین فرماندهان آن‌ها و مقامات کرملین در ارتکاب جنایات علیه بشریت مقصر هستند.^{۸۳} در ۲۸ فوریه ۲۰۲۲، کریم اسد احمد خان، دادستان دادگاه کیفری بین‌المللی تصمیم گرفت تحقیقاتی را در مورد نقض حقوق بشر در اوکراین آغاز کند. حتی با وجود این‌که کی‌یف اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی را تصویب نکرده است (در صورتی که دادگاه تصمیم به اعمال چنین صلاحیتی بگیرد)؛ اوکراین دو بار صلاحیت دادگاه کیفری بین‌المللی را در رابطه با جنایاتی که ممکن است در قلمرو این کشور از حدود سال ۲۰۱۴ مرتکب شده باشند؛ اعلام کرده است. به منظور تسریع در تحقیقات، دادستان دیوان کیفری بین‌المللی، ضمن انجام ۶ بازدید میدانی از اوکراین تا تاریخ 13 سپتامبر ۲۰۲۴ و از سوی، ایجاد دفتر دائمی ثبت در کی‌یف، از کشورهای عضو اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی دعوت کرد تا وضعیت اوکراین را به دفتر دادستان ارجاع دهند. در اقدامی بی‌سابقه، در ۲ مارس ۲۰۲۲، ۳۹ کشور عضو دیوان پرونده اوکراین را به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع دادند. این اقدام که بسیاری از کشورهای در آن شرکت کردند، نشان می‌دهد که مبنای معقولی برای ادعای ارتکاب جنایات جنگی در اوکراین توسط نیروهای روسی وجود دارد. تصمیم دادگاه اروپایی حقوق بشر در مورد اقدامات موقت در پرونده‌ای که اوکراین علیه فدراسیون روسیه مطرح کرده است؛ شواهد دیگری از نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه قابل اعمال در درگیری‌های مسلحانه است. دیوان به دولت روسیه دستور داد از حملات نظامی علیه غیرنظامیان و اشیاء غیرنظامی - از جمله وسایل نقلیه اورژانسی، اماکن مسکونی و سایر اشیاء غیرنظامی محافظت شده ویژه مانند بیمارستان‌ها و مدارس - خودداری کند و از ایمنی تجهیزات پزشکی، پرسنل و خودروهای اورژانس در مناطق مورد حمله یا محاصره نیروهای مسلح روسیه اطمینان حاصل کند.^{۸۴}

علاوه بر این، با توجه به الزام به تخلیه غیرنظامیان از مناطق در معرض خطر، باید تلاش‌های اوکراین برای بیرون راندن غیرنظامیان از منطقه دونتسک و مذاکره در مورد کریدورهای بشردوستانه را به خاطر داشت. چند تن از ساکنان باخموت به عفو بین‌الملل گزارش دادند که ساختمان مورد استفاده نیروهای مسلح اوکراین در فاصله ۲۰ متری یک ساختمان بلند مسکونی واقع شده است که در ۱۸ مه ۲۰۲۲ مورد اصابت موشک روسی قرار گرفت. پنج آپارتمان تا حدی تخریب شد و ساختمان‌های مجاور نیز آسیب دیدند. یکی از اهالی که در جریان اعتصاب حضور داشت به یاد می‌آورد: «نفهمیدم چه اتفاقی افتاد. پنجره‌های شکسته و گرد و غبار زیادی در خانه من وجود داشت... من اینجا ماندم زیرا مادرم نمی‌خواست آنجا را ترک کند. او مشکلات سلامتی دارد».^{۸۵} در حالی که ده‌ها هزار نفر از تهاجم روسیه گریخته بودند، بسیاری از پناهگاه‌ها بازگشته بودند؛ زیرا امکانات پشتیبانی را در پناهگاه‌ها تمام کرده بودند یا در آنجا احساس ناخوشایندی داشتند. هانا مالیار^{۸۶}، معاون وزیر دفاع اوکراین، تأکید کرد که نیروهای نظامی اوکراین اتوبوس‌ها را برای غیرنظامیان که

⁸². Ewelina U. Ochab, 'As Russian Troops Retreat from Irpin and Bucha, More Evidence of Putin's War Crimes Emerges', **Forbes**, (3 April, 2022) <<https://www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2022/04/03/more-evidence-of-putins-war-crimes-in-irpin-and-bucha-ukraine/?sh=66ab5c8f629a>>.

⁸³. Jonathan Leader Maynard, "Is Genocide Occurring in Ukraine? An Expert Explainer on Indicators and Assessments", **just security**, 2022, 4

⁸⁴. Agnieszka Szpak, *Ibid*, 7.

⁸⁵. **Amnesty International**(2022), "Statement on publication of press release on Ukrainian Fighting Tactics", 2022,

5.

⁸⁶. Hannah Maliar

در خط مقدم زندگی می‌کنند در دسترس قرار داده‌اند؛ اما با وجود درخواست‌های مکرر مقامات، تعدادی از مردم از ترک خانه‌های خود برای امنیت نامناسب پناهگاه‌ها خودداری کردند.⁸⁷ لذا نیروهای مسلح روسیه در حمله به افراد و اشیاء غیر نظامی اوکراین تقریباً روزانه حقوق بین‌المللی بشردوستانه را نقض می‌کنند که این امر در زمره جنایات جنگی محسوب می‌شود.

در واقع، روسیه کشور متجاوز آغاز کننده درگیری است که به طور گسترده توسط جامعه بین‌المللی محکوم شد. اما در اینجا یک موضوع مهم و غیرقابل انکار این است که روسیه ممنوعیت استفاده از زور را نقض کرده است؛ این موضوعی جدا از حقوق بشردوستانه بین‌المللی که در زمان جنگ قابل اجرا است. طبق اصل اعمال برابر، حقوق بشردوستانه بین‌المللی برای همه طرف‌های درگیری مسلحانه الزام‌آور است؛ حتی اگر روسیه منع استفاده از زور را نقض کرده باشد و اوکراین از خود دفاع کند. در گزارش عفو بین‌الملل به درستی آمده است؛ «قرار گرفتن در موقعیت تدافعی ارتش اوکراین را از احترام به قوانین بین‌المللی بشردوستانه مستثنی نمی‌کند».⁸⁸

نتیجه‌گیری

حقوق بین‌الملل بشردوستانه با اعمال محدودیت‌هایی بر وقوع درگیری‌های مسلحانه، تأثیر استفاده از زور وحشیانه بر غیرنظامیان و اشیاء غیرنظامی را محدود می‌کند. این قانون از قربانیان درگیری‌های مسلحانه محافظت می‌کند و برای متخاصمان در صحنه‌های جنگ تعهداتی ایجاد می‌کند. از سال ۲۰۱۴، جنگ بین نیروهای نظامی اوکراین و گروه‌های مسلح مورد حمایت روسیه همراه با تلفات انسانی قابل توجهی در جریان است. در تنش‌های متعاقب، روسیه شروع به جمع آوری هزاران نیرو در امتداد مرز خود با اوکراین در سال ۲۰۲۱ کرد. هجوم نیروهای نظامی روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ منجر به درگیری‌های خشونت آمیز با نیروهای اوکراینی شد که تأثیر نامطلوب قابل توجهی بر غیرنظامیان، اموال غیرنظامیان و زیرساخت‌های اساسی داشت. این حمله با به رسمیت شناختن مناطق دونتسک و لوهانسک توسط کرملین آغاز شد که خود را مستقل از اوکراین اعلام کردند. مقامات کرملین بیان داشته‌اند که حمله به اوکراین با هدف خلع سلاح این کشور و همچنین حفاظت از اقلیت‌های روسی‌زبان در منطقه شرقی اوکراین انجام می‌شود. این حمله از سوی روسیه به دلیل قصد و تمایل اوکراین برای پیوستن به ناتو بود. این نگرانی روسیه باعث شد که ولادیمیر پوتین در پاسخ به این مشکلات گام‌های تهاجمی بردارد. این درگیری به عنوان یک خطر بزرگ برای صلح و امنیت در اروپا پس از پایان جنگ سرد توصیف شد و با گزارش‌هایی مبنی بر نقض فاحش حقوق بین‌الملل بشردوستانه همراه است. گزارش‌ها حاکی از آن است که نیروهای روسی با استفاده از انواع مختلف موشک‌ها و پهپادها، حملات مستقیمی به غیرنظامیان و زیرساخت‌ها و اهداف غیرنظامی انجام داده‌اند. حمله روسیه به اوکراین ناقض ماده ۲ (۴) منشور سازمان ملل است که استفاده از زور علیه تمامیت ارضی کشور دیگر را ممنوع می‌کند. گزارش‌های مختلفی توسط سازمان‌های بین‌المللی صادر شده است نشان داد که روسیه علاوه بر تجاوزات خود مرتکب ترکیبی از نقض مقررات حقوق بشردوستانه بین‌المللی شده است که جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت تلقی می‌شود. در طول عملیات جنگی در اوکراین، عملیات گلوله باران تصادفی غیرنظامیان زیادی صورت گرفته است. زیرساخت‌ها بدون هیچ توجیهی هدف قرار گرفته و تخریب شده است. عملیات نظامی روسیه به دلیل نقض حاکمیت اوکراین، یک جنایت تجاوزکارانه محسوب می‌شود. منشور سازمان ملل متحد تجاوز را به عنوان استفاده از نیروی مسلح یک دولت علیه حاکمیت، تمامیت ارضی، یا

⁸⁷. Isobel Koshiw And Luke Harding(2022), "Ukraine 'endangers civilians' with army bases in residential areas, says Amnesty", The Guardian, 2022, 5.

⁸⁸. Szpak, Ibid, 5-6.

استقلال سیاسی دولت دیگر شناسایی می‌کند. علاوه بر این، استدلال‌های ارائه شده توسط روسیه برای توجیه تجاوز خود به اوکراین و ادعای این کشور مبنی بر اقدام در دفاع از خود یا به عنوان یک مداخله بشردوستانه، ادعاهای غیرمستند هستند و بنابراین نمی‌توان آن‌ها را پذیرفت. اوکراین مرتکب یا تهدید به ارتکاب حمله مسلحانه علیه روسیه نشده است و بنابراین هیچ مدرکی ادعاهای روسیه در مورد نسل‌کشی در مناطق دونتسک و لوهانسک را تأیید نمی‌کند. از این‌رو، جنگ روسیه علیه اوکراین استفاده غیرقانونی از زور، اقدام تجاوزکارانه و نقض آشکار هنجارهای آمرانه حقوق بین‌الملل است. تخریب گسترده ساختمان‌های اداری، تأسیسات آموزشی و پزشکی و نیروگاه‌های آب و برق اوکراین توسط روسیه و همچنین آواره شدن میلیون‌ها نفر اوکراینی یک نوع تجاوز ممنوعه بین‌المللی است که نقض جدی قوانین و آداب و رسوم قابل اعمال در درگیری‌های مسلحانه بین‌المللی در چارچوب حقوق بین‌الملل بشردوستانه است که این امر مشمول مسئولیت بین‌المللی روسیه است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- خالقی‌نژاد، مریم و مینا کاکاوندی، «حقوق بین‌الملل و مناقشه قره‌باغ: تمامیت ارضی یا حق تعیین سرنوشت»، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، ۱۱ آبان ۱۳۹۹، آدرس اینترنتی: <https://peace-ipsc.org/fa/>
- خبرگزاری آنا، «سازمان ملل: حدود ۴۰ درصد جمعیت اوکراین نیاز به کمک‌های انسانی دارند»، ۲۵ آبان ۱۴۰۳، آدرس اینترنتی: <https://www.aa.com.tr/fa/>
- درج، حمید، «نقش ژئوپلیتیکی اوکراین در تقابل نوین آمریکا و روسیه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱۵، ۲ (۱۳۹۸)، ۳۰-۱.
- درج، حمید، «تأثیر جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین بر اقتصاد بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۸، ۱۱۸ (۱۴۰۱)، ۶۰-۳۷.
- درج، حمید، «دیپلماسی ترکیه نسبت به جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین»، فصلنامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۳۰، ۱۲۶ (۱۴۰۳)، ۷۳-۴۲.
- رضائی، حسن‌محمد و سید باقر میرعباسی و علی کمالی، «مبانی توسل به زور و ممنوعیت آن در حقوق بین‌المللی با تاکید بر منشور سازمان ملل متحد»، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، ۱۲، ۴۵ (۱۳۹۸)، ۱۱۹-۱۴۱.
- سایت عصر ایران، «شرق اوکراین در فکر الحاق به خاک روسیه / کی‌یف: روسیه می‌خواهد اوکراین را مثل کره شمالی و جنوبی، تقسیم کند»، ۸ فروردین ۱۴۰۱، آدرس اینترنتی: <https://www.asriran.com/fa/news/832554>
- سیفی، بهزاد، «جنگ روسیه و اوکراین از منظر حقوق توسل به زور»، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۹، ۱۲۱ (۱۴۰۲)، ۱۳۶-۱۰۷.
- شهبازیانی، فاطمه، «بررسی دفاع مشروع در جنگ اوکراین با توجه به اسناد حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، ۹، ۱ (۱۴۰۲)، ۸۵۴-۸۴۵.
- صلاحی، سهراب، «مطالعه تطبیقی جهاد ابتدایی در حقوق اسلام و مسئولیت حمایت در حقوق بین‌الملل»، فصلنامه مطالعات حقوق تطبیقی، ۷، ۲ (۱۳۹۵)، ۵۶۷-۵۵۱.

عابدینی، عبدالله، «توسل به زور برای پیشگیری از ژنوسید: جدال حقوقی اوکراین و روسیه در دیوان بین‌المللی دادگستری»، **فصلنامه مطالعات بین‌المللی**، ۲۰، ۷۷(۱۴۰۲)، ۲۸-۷.

عبدالهی، محسن و کیوان بهزادی (۱۳۹۹)، «موانع آمره بودن قاعده منع توسل به زور»، **مجله حقوقی بین‌المللی**، دوره ۳۷، شماره ۶۳، صص ۱۷۱-۱۹۸.

علیخانی، مهدی، «قاعده منع توسل به زور و دفاع مشروع در شرایط قابل پیش‌بینی»، **فصلنامه مطالعات بین‌المللی**، ۱۱، ۴۴(۱۳۹۴)، ۵۶-۲۱.

هدایتی شهیدانی، مهدی و صدیقه آذین، «تأثیر جنگ اوکراین بر نقش اتحادیه اروپا در رویارویی غرب با روسیه»، **فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی**، ۱۶، ۲(۱۴۰۲)، ۳۹۶-۳۷۳.

یراقی اصفهانی، مهشید و زهرا فیضی، «بررسی کارکرد حقوق بین‌الملل در رابطه با جنگ اوکراین»، **فصلنامه مطالعات علم حقوق**، ۳، ۱۰(۱۴۰۲)، ۴۳-۲۲.

(ب) منابع خارجی

-**Amnesty International**, "Statement on publication of press release on Ukrainian Fighting Tactics", 2022, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/statement-on-publication-of-press-release-on-ukrainian-fighting-tactics/#:~:text=August%20%2C%202022-,Statement%20>

-**Army Technology**, "Ukraine-Russia war: the numbers behind 1,000 days of combat", November 19, 2024, <https://www.army-technology.com/news/ukraine-russia-war-the-numbers-behind-1000-days-of-combat/>

-Archibong, James E., "The war in Ukraine and the application of international humanitarian law" **Academy of Strategic Management Journal**, 23, 3(2023), 1-12.

-Beaumont, Peter And Dan Sabbagh, "Russia escalating attacks on civilians, says top Ukrainian official", **The Guardian**, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/15/russia-escalating-attacks-on-civilians-->

Brunk, Ingrid (Wuerth) And Monica Hakimi, "Russia, Ukraine, and the Future World Order", **American Journal of International Law**, 116, 4(2022), 687 - 697

-Castillo, E. Eduardo And Jamey Keaten, "Putin says Ukraine fight is taking longer than expected", **The Associated Press**, 2022, <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-europe-nuclear-weapons-donetsk-312b7e2b961e413148c3e52de7534913>

-Chachko, Elena And Katerina Linos, "International Law After Ukraine: Introduction to the Symposium", **AJIL Unbound**, 116, 12(2022), 124-129

-Corpuz, Jeff Clyde G., "Disaster Management During War and COVID-19: Humanitarian and Prehospital Interventions", **Prehospital and Disaster Medicine**, 37, 4(2022), 566 - 567

-Corpuz, Jeff Clyde G., "War in Ukraine: Humanitarian interventions", **Disaster Med Public Health Prep**, 17, 458(2023), 1-2

-Kelly, Michael J., "The Role of International Law in the Russia-Ukraine War", **Case Western Reserve Journal of International Law**, 55, 1(2023), 55-70

- Khater, Maya, “The Legality of the Russian Military Operations Against Ukraine from the Perspective of International Law”, **Access to Justice in Eastern Europe**, 15, 3(2022), 107-119
- Koshiw, Isobel And Luke Harding, “Ukraine ‘endangers civilians’ with army bases in residential areas, says Amnesty”, **The Guardian**, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/aug/04/ukraine-civilians-army-bases-amnesty-russia-war#:~:text=1%20year%20old-,Ukraine%20'endangers%20>
- Krever, Mick And Clarissa Ward And Scott McWhinnie, “In newly liberated villages, Ukrainian investigators uncover horrific claims of Russian sexual violence”, **WORLD NEWS**, 2022, <https://www.wral.com/story/in-newly-liberated-villages-ukrainian-investigators-uncover-horrific-claims-of-russian-sexual-violence/20552533/>
- Lanza, Giulia, “The Fundamental Role of International (Criminal) Law in the War in Ukraine”, **Journal of Orbis**, 66, 3(2022), 424-435
- Larcan, Alexandre, “Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO”, **ReliefWeb**, 2023, [file:///C:/Users/cpb/Downloads/Damaged%20cultural%20sites%20in%20Ukraine%20verified%20by%20UNESCO%20_%20UNESCO%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/cpb/Downloads/Damaged%20cultural%20sites%20in%20Ukraine%20verified%20by%20UNESCO%20_%20UNESCO%20(2).pdf)
- Leader Maynard, Jonathan, “Is Genocide Occurring in Ukraine? An Expert Explainer on Indicators and Assessments”, **just security**, 2022, <https://www.justsecurity.org/80998/is-genocide-occurring-in-ukraine-an-expert-explainer-on-indicators-and-assessments/>
- Maher, Nora, “US–China policy amid a persistent strategy: is conflict over Taiwan inevitable?”, **Review of Economics and Political Science**, 8, 13(2023), 1-17
- Nihreieva, Olena, “2022 Russian Invasion of Ukraine through the Prism of International Law: a Critical Overview”, **Journal of Peace & Security - Paix et Sécurité Internationales**, 12, 10(2022), 1-38
- Ochab, Ewelina U. ‘As Russian Troops Retreat from Irpin and Bucha, More Evidence of Putin’s War Crimes Emerges’”, **Forbes**, (3 April 2022), <https://www.forbes.com/sites/ewelinaochab/2022/04/03/more-evidence-of-putins-war-crimes-in-irpin-and-bucha-ukraine/?sh=66ab5c8f629a>.
- Popjanevski, Johanna, “International Law and the Nagorno-Karabakh Conflict”, **Journal of International Law**, 7, 11(2017), 23-47
- Puspayu, Elisabeth Septin And Hananto Widodo And Irfa Ronaboyd And Intan Lovisonnya And dan Bachrul Amiq, “Legal Classification on the Armed Conflict Between Ukraine and Russia in Light of International Humanitarian Law”, **SHS Web of Conferences**, 9, 16(2022), 1-5
- Salari, Asma And Seyed Hossein Hosseini, "Russia’s Attack on Ukraine; A Review of the International Criminal Court’s Capacity to Examine the Crime of Aggression", **Access to Justice in Eastern Europe**, 6, 13(2023), 1-20
- Schifrin, Nick And Teresa Cebrian Aranda and Satvi Sunkara, “Russian attacks on energy infrastructure leaves -Ukraine in dark as winter approaches”, **PBS News Hour**, 2022, <https://www.pbs.org/newshour/tag/ukraine-infrastructure>

- Szpak, Agnieszka, “Ukraine and Violations of International Humanitarian Law – A Critical Analysis of the Amnesty International Report”, *Journal of International Humanitarian Legal Studies*, 15, 1 (2024), 1–22
- Tondo, Lorenzo, “Russia has committed war crimes in Ukraine, say UN investigators”, **The Guardian**, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/sep/23/russia-has-committed-war-crimes-in-ukraine-say-un-investigators>
- United Nations**(2022), “Russian Federation Announces ‘Special Military Operation’ in Ukraine as Security Council Meets in Eleventh-Hour Effort to Avoid Full-Scale Conflict”, 23 February, <https://press.un.org/en/2022/sc14803.doc.htm>
- Vladimir, Putin, “Article by Vladimir Putin ”On the Historical Unity of Russians and Ukrainians”, **The Kremlin**, 12 July 2021, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Williams, Heather, “Deterring Nuclear Weapons Use in Ukraine”, **Center for Strategic and International Studies**, 2022, <https://www.csis.org/analysis/deterring-nuclear-weapons-use-ukraine>
- York, Chris “As Russian losses in Ukraine pass 700,000, Putin runs low on non-mobilization options”, **The Kyiv Independent**, November 4, 2024, <https://kyivindependent.com/as-russian-losses-in-ukraine-pass-700-000-the-kremlin-runs-low-on-non-mobilization-options/>
- Zolghadr, Malek And Afshin Asadi And Seyyed Farshid Jafari Pabandi(2022), “Legal Aspects of the Nagorno-Karabakh Conflict”, **Journal of Iranian Review of Foreign Affairs**, 13(35), pp. 219-241

